

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พื้นที่สูงเป็นพื้นที่ภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 500 เมตรขึ้นไป ครอบคลุมพื้นที่ 67.22 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 53 ของพื้นที่ 20 จังหวัด ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในถิ่นทุรกันดารและห่างไกลจากเขตเมือง ทำให้ประชากรบนพื้นที่สูงไม่สามารถเข้าถึงสิทธิและบริการของรัฐได้อย่างทั่วถึงเมื่อเทียบกับประชากรพื้นที่ราบ ทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุข คมนาคมขนส่ง การติดต่อสื่อสาร และสวัสดิการต่างๆ ส่งผลให้ประชากรบนพื้นที่สูงต้องประสบกับความเหลื่อมล้ำในหลายมิติและการเรียนรู้อย่างจำกัด ในปี พ.ศ. 2548 รัฐบาลได้จัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. โดยมีภารกิจสนับสนุนการวิจัยและการพัฒนางานโครงการหลวง เพื่อช่วยเหลือราษฎรชาวเขาให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รักษาป่าต้นน้ำลำธารของประเทศ รวมทั้งขยายผลองค์ความรู้โครงการหลวงไปพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนและคุณภาพสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงที่ไม่ได้อยู่ในขอบเขตการดำเนินงานของโครงการหลวง ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้าน 92 ตำบล ในพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน น่าน ตาก เชียงราย เชียงใหม่ เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร และกาญจนบุรี ที่มีชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่ 15 ชาติพันธุ์ ประกอบด้วย กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า เมี่ยน ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทยลื้อ ดาราอั้ง ไทใหญ่ จีนฮ่อ ขมุ ถิ่น และมอญ รวมทั้งสิ้น 256,955 คน

การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่สูงของ สวพส. กว่าทศวรรษที่ผ่านมา โดยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวง ผลการวิจัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการติดตามให้คำแนะนำในระดับแปลงอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรผู้นำสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับครัวเรือนและมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนในรอบ 10 ปี เพิ่มขึ้นจาก 1,606 บาท (กมล งามสมสุข และคณะ, 2553) เป็น 3,217 บาท (มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2563) รวมทั้งได้สร้างผู้นำเกษตรกรที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ จำนวน 906 ราย และการพัฒนากลุ่มเกษตรกรเพื่อจัดการผลผลิตและการตลาดรวม 101 กลุ่ม (สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2565) แม้ว่าผลสำเร็จของการส่งเสริมอาชีพจะช่วยยกระดับรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรเป้าหมายร้อยละ 30 ให้พ้นจากเส้นความยากจนแต่ยังคงมีครัวเรือนเกษตรกรที่ยังไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. และจัดอยู่ในกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ล่างที่มีรายได้ต่ำสุดของประเทศ (Bottom 40) ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่สูงของ สวพส. ในระยะต่อไป จึงมุ่งเน้นการขยายผลจากเกษตรกรผู้นำที่ประสบผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรให้เป็นอาชีพที่มั่นคงไปยังครัวเรือนยากจนเป้าหมายอีกร้อยละ 70 โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีความเข้มแข็ง พึ่งตนได้ และก้าวทันการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21

ปีงบประมาณ พ.ศ. 2563-2565 สวพส. ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง โดยใช้วิธีเชิงคุณภาพในการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกผู้นำเกษตรกร 3 ช่วงอายุ ได้แก่ 17-45 ปี 46-60 ปี และ 61 ปีขึ้นไป รวมทั้งสิ้น 139 ราย ใน 10 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า เมี่ยน ลีซู มูเซอ ไทยลื้อ ลัวะ และดาราอั้ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 31 แห่ง ทำให้ทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรม และกระบวนการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้จากภายในตนเองของผู้นำเกษตรกร โดยพบว่าผู้นำเกษตรกรมีรูปแบบการเรียนรู้ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง กลุ่มเรียนรู้เร็ว และกลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย ซึ่งปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ได้นำข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

ของเกษตรกรแต่ละกลุ่มมาทดสอบร่วมกับเกษตรกรนาร่อง 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า และเมี่ยน จำนวน 23 ราย ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 9 แห่ง พบว่าการพัฒนากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ด้านการมีความรู้ในเรื่องที่ทำอยู่มีประสิทธิภาพในระดับดี ด้านความรู้ทางการตลาด ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลและแหล่งเงินทุนมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการค้าของกลุ่มเรียนรู้รอบด้านอยู่ในระดับที่ควรปรับปรุง เนื่องจากเกษตรกรที่มีอายุมากกว่า 45 ปี มีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลไม่มากนัก ประกอบกับสื่อและกระบวนการพัฒนาความรู้ที่นำไปทดสอบยังมีความซับซ้อนอยู่มาก ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 จึงจำเป็นต้องดำเนินงานต่อเนื่องในการยกระดับเกษตรกรที่เรียนรู้จากข้อมูลรอบด้านให้สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการค้า ควบคู่กับการทดสอบกระบวนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ ให้สามารถยกระดับการประกอบอาชีพที่หลุดพ้นจากผู้มีรายได้ต่ำสุดของประเทศ ลดความเหลื่อมล้ำด้านเทคโนโลยี และการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนแบบโครงการหลวง ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) ในเป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน เป้าหมายที่ 2 ยุติความหิวโหย และเป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำชุมชนที่สอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบโครงการหลวง

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) ยกระดับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการค้าของเกษตรกรที่มีรูปแบบการเรียนรู้จากข้อมูลรอบที่เข้าร่วมงานวิจัยในปีงบประมาณ พ.ศ.2565
- 2) การทดสอบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพเกษตรกรที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเรียนรู้จากข้อมูลรอบด้าน กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง กลุ่มเรียนรู้เร็ว และกลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย
- 3) ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงให้เป็นผู้นำเกษตรกรที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้